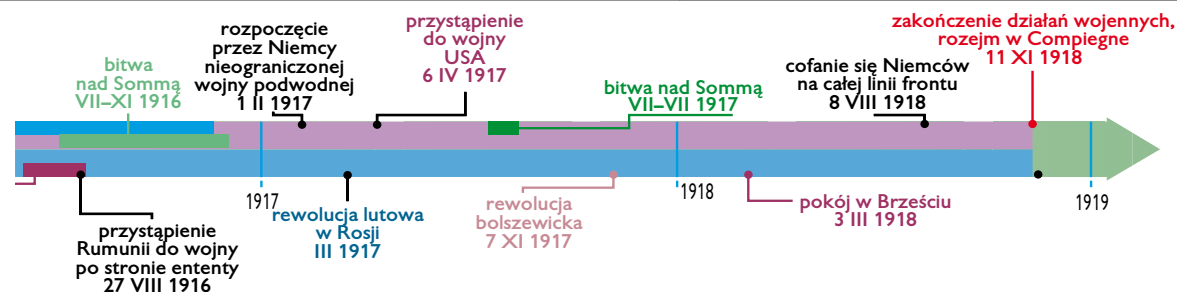

- **WYBUCH I WOJNY ŚWIATOWEJ**
Świat przed wojną • Rywalizacja mocarstw • Powstanie trójprzymierza i trójpoprzymierza • Kocioł bałkański
- **PRZEBIEG DZIAŁAŃ WOJENNYCH**
Wybuch wojny • Plan wojny błyskawicznej • Walki na froncie zachodnim • Wielkie bitwy • Walki na froncie zachodnim • Wojna na morzach • Nowa broń
- **REWOLUCJA LUTOWA I PRZEWROT PAŹDZIERNIKOWY W ROSJI**
Sytuacja wewnętrzna w Rosji po wybuchu I wojny światowej • Rewolucja lutowa • Dwuwładza w Rosji • Lenin i bolszewicy • Przewrót październikowy • Umocnianie władzy bolszewików • Pokój brzeski • Państwa zachodnie wobec rewolucji w Rosji
- **SPRAWA POLSKA W POLITYCE WIELKICH MOCARSTW**
Sprawa polska po wybuchu I wojny światowej • Akt 5 listopada 1916 roku • Stanowisko rewolucyjnej Rosji • Stanowisko USA
- **POLACY W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ**
Polacy podczas wojny • Orientacje polityczne • Formacje wojskowe
- **KONIEC I WOJNY ŚWIATOWEJ**
Kłeska Niemiec • Rozpad Austro-Węgier • Zakończenie działań wojennych • Bilans wojny
- **KONFERENCJA POKOJOWA I TRAKTAT WERSALSKI**
Konferencja pokojowa w Paryżu • Traktat wersalski • Inne traktaty pokojowe

NIE DO DRUKU!

1. WYBUCH I WOJNY ŚWIATOWEJ

Przypomnij, kiedy zjednoczono Niemcy.

ŚWIAT PRZED WOJNĄ

Jednym z najważniejszych wydarzeń w dziejach Europy i świata była tocząca się w latach 1914–1918 pierwsza wojna światowa. Wielu historyków nazywa ją „wielką wojną”. Brały w niej udział największe mocarstwa podzielone na dwa obozy. W jednym były: Niemcy, Austro-Węgry i Włochy, w drugim – Francja, Wielka Brytania i Rosja.

Gwałtowny rozwój gospodarczy u schyłku XIX wieku pociągnął za sobą zmianę w układzie sił na świecie. Francja, Rosja, Wielka Brytania z europejskich potęg przekształciły się w mocarstwa światowe. Do grona mocarstw pretendowały także Stany Zjednoczone, Japonia i Niemcy.

W latach 1875–1900 zakończono wyścig o kolonie. Świat został podzielony na posiadłości i strefy wpływów. Zdobyte w II połowie XIX wieku kolonie przyniosły mocarstwom ogromne zyski. Napływ surowców i wzrost produkcji spowodowały przemiany gospodarcze. Jednak kolonialny podział świata nie zadowalał wszystkich mocarstw, a zwłaszcza Niemiec, które pochłonięte procesem zjednoczenia „spóźniły się” w wyścigu o kolonie. Z tego powodu na przełomie XIX i XX wieku rozpoczęła się walka o nowy podział świata. Rywalizacja między państwami prowadziła do konfliktów w różnych częściach globu, tam, gdzie stykały się interesy mocarstw. Na przykład w 1898 roku nieomal nie doszło do starcia pomiędzy ekspedycją francuską a korpusem brytyjskim, które spotkały się w południowym Sudanie i nie były w stanie rozstrzygnąć sprawy zarządzania zajęтым terenem. Incydenty takie były coraz częstsze.

RYWALIZACJA MOCARSTW EUROPEJSKICH

W Europie istniało wiele ognisk zapalnych, w których ścierały się interesy mocarstw. Najstarszym z konfliktów była rywalizacja francusko-niemiecka. Francuzi nigdy nie pogodzili się z utratą Alzacji i Lotaryngii w wojnie z Prusami w 1870 roku i z niepokojem obserwowali nadmierny wzrost znaczenia Niemiec w świecie, upatrując w nich swego najgroźniejszego rywala.

1. Produkcja amunicji w zakładach Vickers w Wielkiej Brytanii, 1913 r.

LICZEBNOŚĆ ARMII PAŃSTW EUROPEJSKICH PRZED I WOJNĄ ŚWIATOWĄ

	1880 rok	1914 rok (przed mobilizacją)
ROSJA	909 tys.	2 500 tys.
FRANCJA	544 tys.	2 689 tys.
NIEMCY	430 tys.	2 147 tys.
WIELKA BRYTANIA	248 tys.	567 tys.
AUSTRO- WĘGRY	273 tys.	1 421 tys.

Źródło: *Tablice historyczne*,
red. W. Mizerski, Warszawa 2002

2. Liczebność armii europejskich mocarstw przed I wojną światową

Zbrojenia w Europie

„Sztaby wojskowe w Europie były rozdarte między panującą atmosferą militarizmu a narastającą falą głosów zalecających zdrowy rozsądek. Wkrótce wybrały najbardziej niebezpieczny z możliwych kursów. Przyspieszyły przygotowania do wojny, gromadząc potężne arsenały i szkoląc potężne armie żołnierzy z poboru, a jednocześnie przez kolejne dziesięciolecia starannie unikały konfliktu. We wrzącym kotle rywalizacji, obaw i nienawiści stopniowo rosło ciśnienie pary”.

Norman Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, wyd. Znak, Kraków 1999

„Jest to militarizm, który stał się szalony. Jeśli nikomu nie uda się doprowadzić do uzgodnienia poglądów, dojdzie któregoś dnia do straszliwej katastrofy na skalę światową. Niestety, nikt obecnie w Europie nie może tego dokonać. Zebrało się bowiem wiele nienawiści, zbyt wiele nieufności”.

plk E.M. House do prezydenta Wilsona, w: *Raport z Berlina, maj 1914*

POLECENIE

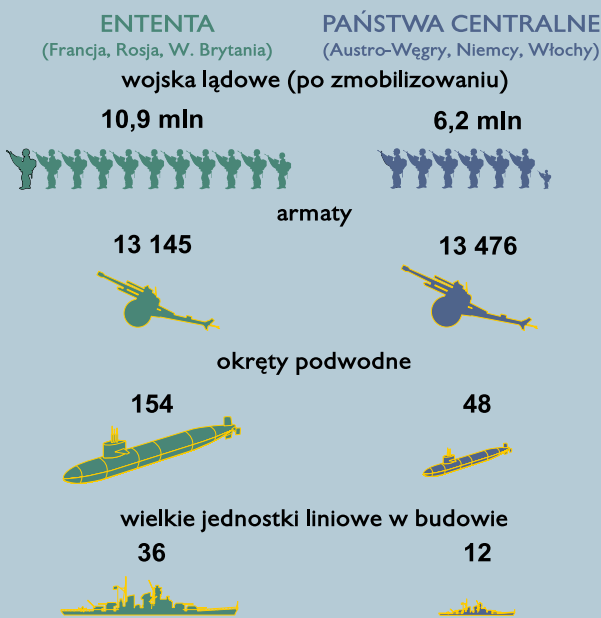
Na podstawie tekstów i zamieszczonych tabel opowiedz, jak mocarstwa przygotowywały się do wojny.

Drugim punktem zapalnym był konflikt niemiecko-brytyjski. Wielka Brytania swoją pozycję w świecie zawdzięczała dominacji na morzach. Na początku wieku XX Niemcy rozpoczęły rozbudowę floty. Wzbudziło to obawy Wielkiej Brytanii, która dbała o to, by marynarka angielska była silniejsza od flot dwóch najpotężniejszych państw europejskich. Zasada ta miała gwarantować Anglii bezpieczeństwo. Rząd brytyjski, broniąc swojej pozycji, podjął rywalizację z Niemcami. To z kolei doprowadziło do rozbudowy armii, przede wszystkim marynarki wojennej.

POWSTANIE TRÓJPRZYMIERZA I TRÓJPOROZUMIENIA

Wzrost napięcia międzynarodowego i częste lokalne konflikty doprowadziły do wielkiego wyścigu zbrojeń. Rządy państw przeznaczały coraz większe kwoty na rozbudowę armii. Właściwie we wszystkich państwach liczba żołnierzy znacznie wzrosła (patrz tabela 2, str. 118). Mocarstwa przystąpiły też do zabiegów konstruowania sojuszy mających zapewnić wsparcie w razie konfliktu zbrojnego.

STOSUNEK SIŁ ENTENTY I PAŃSTW CENTRALNYCH W PRZEDEDNIU I WOJNY ŚWIATOWEJ

Źródło: J. Prokopczuk, *Historia powszechna 1871–1939*, Warszawa 1984

3. Stosunek sił sojuszy militarnych przed wybuchem I wojny światowej

Pierwszym z wielkich sojuszy było **trójprzymierze**. W 1879 roku Niemcy i Austro-Węgry podpisały traktat, w którym zobowiązywały się do wzajemnej pomocy na wypadek ataku. **W 1882 roku** do tego sojuszu dołączyły Włochy, znajdujące się w konflikcie z Francją z powodu sporu o Korsykę i wpływy w Tunisie. Ze względu na swoje położenie geograficzne jego uczestników nazwano później **państwami centralnymi**.

Drugi blok – nazwany **trójporozumieniem** – tworzyły: Rosja, Francja i Wielka Brytania. Zaczął się on kształtować u schyłku XIX wieku. W obronie przed agresywną polityką Niemiec Francja dążyła do zawarcia sojuszy z innymi mocarstwami. W 1890 roku dotychczasowe stosunki rosyjsko-niemieckie wyraźnie się pogorszyły i Rosja zaczęła szukać zbliżenia z Francją. Rząd rosyjski potrzebował kapitału na rozwój i rozpoczęte uprzemysłowienie kraju. Na mocy zawartych porozumień rząd francuski w ciągu kilku lat udzielił Rosji pożyczek na 2600 mln franków. Współpraca gospodarcza utorowała drogę do przymierza francusko-rosyjskiego w 1893 roku.

Kolejnym celem dyplomacji francuskiej było pozyskanie Wielkiej Brytanii, mimo że była ona tradycyjnym konkurentem Francji. W 1904 roku Anglia i Francja zawarły **serdeczne porozumienie** (entente cordiale czytaj: antant kordial).

4. Francuska karykatura przedstawiająca stan stosunków francusko-niemieckich przed wybuchem I wojny światowej, artysta nieznan, 1913 r.

5. Eskadra najpotężniejszych okrętów (pancerników) marynarki brytyjskiej. W przededniu I wojny światowej flota wojenna Wielkiej Brytanii była ponad dwukrotnie większa od floty Niemiec i Austro-Węgier, fotografia z 1914 r.

Ostatnim etapem tworzenia tego bloku było porozumienie rosyjsko-angielskie, do którego doszło w roku 1907. Państwa trójporozumienia nazwano **ententą**, od francuskiego słowa entente, oznaczającego porozumienie. W ten sposób ukształtowały się dwa rywalizujące ze sobą bloki militarne – trójprzymierze i trójporozumienie.

KOCIOŁ BAŁKAŃSKI

Strategicznym obszarem zainteresowań wielu państw był Półwysep Bałkański. Przez prawie 500 lat Bałkany pozostawały pod panowaniem tureckim. W połowie XIX wieku wobec postępującego upadku Turcji półwysep stanowił teren rywalizacji mocarstw europejskich.

Obszar Bałkanów był jednym z najbardziej zapalnych rejonów Europy. Zamieszkiwała go mozaika narodowości wyznająca katolicyzm, prawosławie i islam. Ze względu na napięcia i konflikty wywoływane zróżnicowaniem narodowościowym i religijnym rejon ten często nazywano „**kotłem bałkańskim**”. Inne powiedzenie nazywało Bałkany „beczką prochu”, która może w każdej chwili wybuchnąć.

Na Bałkanach ścierały się m.in. interesy Rosji i Austro-Węgier. Rosja, która uważała się za rzecznikę Słowian, dążyła do otwarcia cieśnin czarnomorskich i podporządkowania tych terenów. Austro-Węgry przeciwstawiały się tym planom, gdyż w razie ich realizacji zostałyby otoczone przez posiadłości rosyjskie. Dla Austro-Węgier ważnym krajem była Serbia. Serbowie jednak dążyli do uniezależnienia się od monarchii habsburskiej i zbliżenia do Rosji. W tych warunkach każdy konflikt serbsko-austriacki mógł wywołać konflikt Austrii z Rosją, a ten z kolei poróżniłby Niemcy i Rosję.

W 1908 roku Austro-Węgry, wykorzystując osłabienie Turcji, przyłączyły Bośnię i Hercegowinę. **Aneksja** ta wywołała reakcję Serbii, która poprosiła o interwencję Rosję. Ta załagodziła

6. Car Rosji Mikołaj II na przeglądzie wojsk rosyjskich, początek XX w.

7. Masakra Serbów dokonana przez Turków w 1912 r. w czasie I wojny bałkańskiej

konflikt. Jednak zmiana sytuacji na półwyspie skłoniła Rosję do większej aktywności. Przy jej poparciu w 1912 roku Serbia, Bułgaria, Czarnogóra i Grecja zaatakowały Turcję, wywołując w ten sposób pierwszą wojnę bałkańską. Zwycięska koalicja odebrała Turcji większość posiadłości europejskich. Jednak przy podziale zdobyczy terytorialnych doszło do rozłamu. W 1913 roku rozpoczęła się druga wojna bałkańska, w której przeciw Bułgarii wystąpili jej niedawni sojusznicy.

Wojny bałkańskie spowodowały wzrost napięcia w tym rejonie. Ponieważ sytuacja była skomplikowana, obawiano się, że wystarczy drobny konflikt, a wybuchnie wojna.

8. Rywalizacja Austro-Węgier, Rosji i Turcji na Bałkanach w karykaturze z początku XX w. Wskaż władcę każdego z wymienionych państw

TO JEST WAŻNE

- Na przełomie XIX i XX w. pomiędzy mocarstwami zarysowały się istotne sprzeczności.
- Wzrost napięcia w stosunkach międzynarodowych spowodował wyścig zbrojeń.
- W 1882 r. powstało trójprzymierze, w którego skład weszły Niemcy, Austro-Węgry i Włochy – państwa zainteresowane zmianą układu sił w Europie.
- Na początku XX w. ukształtował się drugi blok – trójporozumienie, w skład którego weszły Francja, Wielka Brytania i Rosja.
- Niebezpiecznym obszarem były Bałkany, nazywane „kotłem bałkańskim”.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień sprzeczności w interesach:
  - a. Niemiec i Francji,
  - b. Wielkiej Brytanii i Niemiec,
  - c. Austro-Węgier i Rosji.
2. Wyjaśnij, dlaczego Bałkany były punktem zapalnym.
3. Wymień i wskaż na mapie państwa trójprzymierza i trójporozumienia oraz główne miejsca, gdzie dochodziło do konfliktów między mocarstwami.

SŁOWNICZEK

trójprzymierze – sojusz zawarty w 1882 r. między Niemcami, Austro-Węgrami i Włochami. Podczas wojny państwa trójprzymierza i ich sojusznicy to tzw. państwa centralne. Trójprzymierze istniało do V 1915 r., kiedy Włochy zerwały układ i wypowiedziały wojnę Austro-Węgrom.

trójporozumienie – od 1907 r. nazwa sojuszu Francji, Wielkiej Brytanii i Rosji. W czasie wojny trójporozumienie i ich sojuszników nazywano ententą.

aneksja – przyłączenie przez jedno państwo części lub całości innego.

2. PRZEBIEG DZIAŁAŃ WOJENNYCH

Wskaż miejsca, gdzie krzyżowały się interesy mocarstw.

WYBUCH WOJNY

28 czerwca 1914 roku młody spiskowiec Gavrilo Princip, członek serbskiej organizacji „Młoda Bośnia”, zastrzelił w Sarajewie – stolicy Bośni – następcę tronu Austro-Węgier **arcyksięcia Franciszka Ferdynanda**. Rząd Austro-Węgier wystosował do rządu serbskiego ultimatum. Serbia zgodziła się na warunki z wyjątkiem tego, który przewidywał prowadzenie śledztwa na jej terytorium przez władze austriackie. Stanowisko Belgradu nie zostało przyjęte przez władze w Wiedniu. 28 lipca 1914 roku Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii. Od tej chwili wydarzenia potoczyły się lawinowo. Po stronie Serbii opowiedziała się Rosja, przeciwko Rosji wystąpiły zaś Niemcy. Kilka dni później do wojny dołączyły Francja i Wielka Brytania. W ten sposób zamach w Sarajewie stał się pretekstem do rozpętania światowego konfliktu zbrojnego.

Wojna ogarnęła całą Europę, a wkrótce też Azję, Afrykę i Amerykę Północną. Wzięły w niej udział 33 państwa, w których zmobilizowano milionowe armie.

PLAN WOJNY BŁYSKAWICZNEJ. WALKI NA FRONCIE ZACHODNIM

Po przystąpieniu do wojny Niemcy rozpoczęły realizację **planu wojny błyskawicznej**, opracowanego przez **Alfreda Schliefena** (czytaj: szlifena). Plan zakładał przejście przez Belgię, uderzenie maksymalnymi siłami na Francję od północnego wschodu i zwycięstwo w ciągu 6–8 tygodni. Następnie przerzucenie wojsk na wschód i rozgromienie Rosji. Wykonanie tego planu miało zapobiec równoczesnemu prowadzeniu wojny na dwóch frontach.

Realizując swój plan, Niemcy zamierzały zaatakować Francję od północy. Jednak Belgia, przez którą musiały przejść wojska, aby

1. Zabójstwo następcy tronu Austro-Węgier arcyksięcia Franciszka Ferdynanda i jego żony przez Gavrilo Principa w Sarajewie, 28 VI 1914 r., ilustracja z francuskiego tygodnika *L'illustration* (czytaj: lilustrasja), 1914 r.

2. Żołnierze niemieccy szykujący się do ataku podczas bitwy nad Marną 6–10 IX 1914 r.

dokonać inwazji, nie wyraziła na to zgody. Wkrótce sama przystąpiła do wojny i zatrzymała wojska niemieckie przez ponad tydzień na swoim terytorium. Ten czas wystarczył Francuzom na przygotowanie obrony. Kiedy Niemcy przekroczyli wreszcie granicę belgijsko-francuską, napotkali silny opór armii francuskiej. Wbrew planom nie uderzyli na Paryż, ale skierowali się na południowy wschód od stolicy Francji, aby tam dokonać głównego natarcia. W wielkiej bitwie, która przeszła do historii jako pierwsza bitwa nad **Marną** (6–10 IX 1914 r.), ofensywa niemiecka została zatrzymana.

Znaczenie bitwy nad Marną było ogromne. Plan wojny błyskawicznej nie został zrealizowany, a działania wojenne na zachodzie przybrały charakter **wojny pozycyjnej**. Na całej długości frontu zachodniego wojska walczących okopały się wzdłuż linii frontu. Po obu jego stronach wybudowano schrony i zasieki z drutów kolczastych. Taki stan trwał ponad trzy lata.

WIELKIE BITWY

Wojna pozycyjna spowodowała, że przez kolejne trzy lata linia frontu prawie się nie zmieniła. Jednak walczący mocno zaczęli odczuwać jej skutki. Podejmowane ataki nie przynosiły rozstrzygnięcia. Całymi miesiącami front nie ruszał się lub przesunął o kilka kilometrów, gdyż siły przeciwników były wyrównane.

Dowództwa armii dążyły do ostatecznego rozstrzygnięcia w jednej wielkiej bitwie. Niemcy zaatakowały w **lutym 1916 roku** pod **Verdun** (czytaj: werde). Wezwany do objęcia dowództwa armii francuskiej

3. Żołnierze francuscy w okopach podczas wielomiesięcznych walk o Verdun (II–XII 1916 r.)

TEKST ŹRÓDŁOWY

Walki pod Verdun w relacji Henriego Barbusse'a (czytaj: anrjego barbisa), francuskiego pisarza, uczestnika I wojny światowej i bitwy pod Verdun

„Trza było widzieć, co w nas rzucali pod Verdun, tam, skąd wracam. Tylko największe numery: trzysta osiemdziesiątki, czterysta dwudziestki, dwie czterdziestki czwórki (kaliber pocisku). Jakes tam wziął w skórę, to dopiero możesz powiedzieć: „wiem, co znaczy oberwać”. Całe lasy zżęte, wszystkie schrony (...) rozwalone, nawet te, co miały pokrycie z potrójnej warstwy okrągłaków; wszystkie skrzyżowania pokrojone kulami, drogi rozdarte, a wzdłuż nich wielkie garby potrzaskanych taborów, rozbitych dział, poskręcanych trupów (...). Trafiało się, że od jednego uderzenia trzydziestu ludzi zostawało na skrzyżowaniu. Czasem niektórych wyrzucało na jakie piętnaście metrów w górę i strzępy spodni zostawały na drzewach, które jeszcze ocalały. Bywało, że taka trzysta osiemdziesiątka wpadała przez dach do jakiegoś domu w Verdun, przebijała dwa czy trzy piętra i wybuchała na dole (...). A w polu całe bataliony szły pod nawałnicą w rozsypkę jak drobna, bezbronna zwierzyna”.

POLECENIE

Opisz, jakie były skutki ostrzału artyleryjskiego.

Philippe Petain (czytaj: filip pete) ogłosił: „Nie przejdą”. Bitwa, która wówczas rozgorzała, była najdłuższą i najkrwawszą bitwą I wojny światowej. Zginęło w niej ponad 300 tys. Francuzów i tyle samo Niemców. Chcąc odciążyć obrońców Verdun, wojska ententy uderzyły 1 lipca 1916 roku na pozycje niemieckie nad rzeką **Sommą**. Pomimo zaangażowania ogromnych sił (w tej bitwie po raz pierwszy w historii Brytyjczycy użyli czołgów) obrona niemiecka nie została przełamana, nie zmieniła się także linia frontu. Przełom w wojnie nastąpił dopiero w roku 1917, gdy po stronie ententy stanęły USA.

Krwawe walki toczyły się też na Bałkanach i we Włoszech. W 1914 roku po stronie państw centralnych opowiedziała się Turcja, a następnie – Bułgaria. W 1915 roku państwa trójprzymierza zajęły Serbię, a Włochy przeszły na stronę państw ententy.

WALKI NA FRONCIE WSCHODNIM

Na początku wojny, gdy ważyły się jej losy na froncie zachodnim, na żądanie Francji Rosja podjęła działania wojenne przeciw Niemcom. W sierpniu 1914 roku Rosjanie wkroczyli do Prus Wschodnich. Wódz naczelny armii niemieckiej Helmut von Moltke ściągnął do walki z Rosjanami oddziały z frontu zachodniego. Niemcy i Rosjanie stoczyli dwie wielkie bitwy w Prusach Wschodnich. Pierwszą pod – **Tannenbergiem** (26–31 VIII 1914 r.), drugą – nad **Jeziorami Mazurskimi** (5–15 IX 1914 r.). Mimo że obie bitwy Rosjanie przegrali, to zmusili Niemców do walki na dwóch frontach, a to znacznie osłabiło ich potężną armię i zatrzymało ofensywę niemiecką we Francji. Aktywność Niemców na froncie wschodnim była mniejsza niż na zachodnim. Starali się jedynie zapobiegać ruchom wojsk rosyjskich, aby móc więcej uwagi poświęcić frontowi zachodniemu. Niemcy sądzili bowiem, że o losach wojny zadecydują walki na zachodzie, i tam też skoncentrowali swe główne siły.

4. Stanowisko artylerii rosyjskiej podczas walk na froncie wschodnim, jesień 1914 r.

W następnych miesiącach na froncie wschodnim walki toczyły się głównie na ziemiach polskich. W 1915 roku ruszyła ofensywa połączonych sił armii niemieckiej i austro-węgierskiej. Pierwszym jej sukcesem było przełamanie frontu w okolicach **Gorlic** (4 V 1915 r.). Rosjanie musieli oddać stolicę Galicji – Lwów, a także Warszawę. W wyniku tej ofensywy Królestwo Polskie zostało zajęte przez państwa centralne. Nowy front walki ustalił się na linii od Zatoki Ryńskiej przez Pińsk po Tarnopol, gdzie wojna przybrała także charakter pozycyjny.

W połowie 1916 roku Rosjanie rozpoczęli ofensywę pod dowództwem gen. Brusilowa. Jej celem miało być skłonienie Austro-Węgier do wycofania się z wojny. Plan zakładał zmasowany

Norman Davies (czytaj: dejwis) o sytuacji w Rosji

„W sytuacji, w której Imperium Rosyjskie znalazło się w obliczu inwazji wzdłuż linii frontu liczącej półtora tysiąca kilometrów, car osobiście objął dowództwo nad swoimi wojskami. W styczniu 1916 r. kontrofensywa Brusilowa ponownie ruszyła w głąb Galicji i rozpoczęła mające trwać półtora roku oblężenie twierdzy w Przemyślu. Straty były jednak ogromne i na tym ofensywa się zakończyła (...). W sytuacji, w której do klęski militarnej Rosjan dołączyła rewolucja w kraju, niełatwo było ocenić, czy państwa centralne zdołają zniszczyć carskie imperium, zanim samo rozsypie się w gruzy”.

Norman Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, wyd. Znak, Kraków 1999

POLECENIE

Wyjaśnij, dlaczego car zdecydował się przejąć bezpośrednią władzę nad wojskiem.

atak na wojska austro-węgierskie w Galicji. Początkowo Rosjanie odnosili sukcesy, ale ostatecznie ponieśli klęskę. Mimo że celów nie zrealizowano, to Niemcy zostały zmuszone do przetrzucenia części wojsk na front wschodni i tym samym odciążenia frontu zachodniego, gdzie jeszcze trwała bitwa pod Verdun.

Jesienią 1917 roku władzę w Rosji przejęli bolszewicy, którzy rozpoczęli rokowania pokojowe. 3 III 1918 roku w Brześciu Litewskim nad Bugiem Rosjanie podpisali traktat pokojowy, zerwali sojusz z ententą i wycofali się z wojny.

WOJNA NA MORZACH

Jeszcze przed 1914 rokiem Niemcy rozbudowywały marynarkę wojenną i planowały złamanie hegemonii Wielkiej Brytanii na morzach. Dlatego po wybuchu wojny działaniom floty przypisywały ważne zadania. Mimo, że Niemcy stanowiły drugą potęgę morską na świecie, przewaga państw ententy była znaczna. Oprócz Wielkiej Brytanii silną flotę posiadała Francja i późniejszy sojusznik – USA.

Już na początku wojny państwa ententy ogłosiły blokadę morską Niemiec, co spowodowało braki w zaopatrzeniu armii, ludności i przemysłu. Od 1915 roku zaczęto racjonować żywność, później na wiele towarów wprowadzono kartki. W 1916 roku dowództwo Rzeszy podjęło próbę przełamania przewagi floty brytyjskiej. W maju 1916

roku u wybrzeży Półwyspu Jutlandzkiego w cieśninie Skagerrak (niedaleko Danii) rozegrano bitwę morską. Bitwa jutlandzka nie przyniosła rozstrzygnięcia. Straty Brytyjczyków były większe, ale to flota niemiecka wycofała się do swoich portów, których do końca wojny nie opuściła.

5. Niemiecki krążownik liniowy *Seydlitz* (czytaj: zajdlitz) prowadzi ostrzał okrętów brytyjskich w czasie bitwy jutlandzkiej (1916 r.). Działła tego okrętu przyczyniły się do zatopienia dwóch brytyjskich krążowników liniowych. *Seydlitz* został jednak ciężko uszkodzony w bitwie i z trudem dotarł do portu w Wilhelmshaven. Obraz Johanna Webersa, 1924 r.

Wprowadzenie do walk okrętów podwodnych miało przerwać, a przynajmniej osłabić blokadę Niemiec. W 1917 roku Rzesza rozpoczęła nieograniczoną wojnę podwodną. Okręty niemieckie miały zatapiać na wodach okalających Wyspy Brytyjskie wszystkie statki: zarówno handlowe, jak i pasażerskie, także państw neutralnych.

Ofiarami tego rozkazu padły także okręty USA. Ogłoszenie **nieograniczonej wojny podwodnej** było jedną z przyczyn włączenia się do wojny Stanów Zjednoczonych w **kwietniu 1917 roku**.

Zmieniło to stosunek sił walczących stron. Do końca wojny Amerykanie wysłali do Europy ok. miliona żołnierzy, konwojowali transporty morskie, ścigali niemieckie łodzie podwodne. Wspierali sprzymierzeńców także gospodarczo, dostarczając broń, żywność i surowce.

NOWA BROŃ

W czasie I wojny światowej nastąpiła prawdziwa rewolucja w uzbrojeniu i technice walki. Wzrastające potrzeby armii zmusiły państwa do rozwinięcia przemysłu zbrojeniowego. Tym bardziej że zgromadzone przed 1914 roku zapasy amunicji szybko się kurczyły i to po obu stronach. Front stał w miejscu, ponieważ żadna armia nie mogła zadać decydującego ciosu. Długa i wyczerpująca wojna pozycyjna wymagała nieustających uzupełnień ludzi i sprzętu, wymagała także nowych technik wojennych. W wojnie pozycyjnej nie można było uzyskać przewagi natarciem piechoty. Jej atak musiał być poprzedzony ogniem artyleryjskim, niszczącym zasieki i okopy. Dlatego zaczęły pojawiać się coraz doskonalsze armaty o większym zasięgu, celności oraz szybkości strzału.

Kolejną nowością był **czołg**, użyty po raz pierwszy przez Brytyjczyków w bitwie nad Sommą. Miał wspierać piechotę w natarciu, jednak był zbyt wolny, łatwy do uszkodzenia i swojego zadania nie spełnił. W 1917 roku Francuzi zaprezentowali efekty swojej pracy i wprowadzili mały czołg Renault (czytaj: reno) M-17. Obok czołgów w powszechne użycie weszły też opancerzone wozy, zaopatrzone w lekkie armatki i karabiny maszynowe.

6. Dywizjon francuskich czołgów typu Renault M-17, 1917 r.

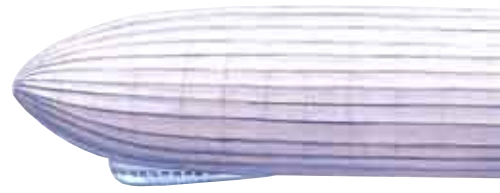
7. Kapitan René Fonck (czytaj: rene fonk) obok samolotu typu Spad XII. Fonck był najlepszym francuskim pilotem myśliwskim. W czasie I wojny światowej zestrzelił 75 niemieckich samolotów, 1917 r.

8. Żołnierze brytyjscy w maskach przeciwgazowych, 1917 r. Na skutek użycia przez Niemców gazów bojowych pod Ypres (1915 r.) maski przeciwgazowe stały się podstawowym wyposażeniem żołnierzy wszystkich armii biorących udział w I wojnie światowej

Nowe rodzaje broni na frontach I wojny światowej

W I wojnie światowej po raz pierwszy wykorzystano samoloty – zwiadowcze, myśliwskie i bombowe

Do bombardowań obiektów i miast znajdujących się w znacznej odległości od linii frontu Niemcy wykorzystywali specjalne balony napędzane silnikami tzw. sterowce

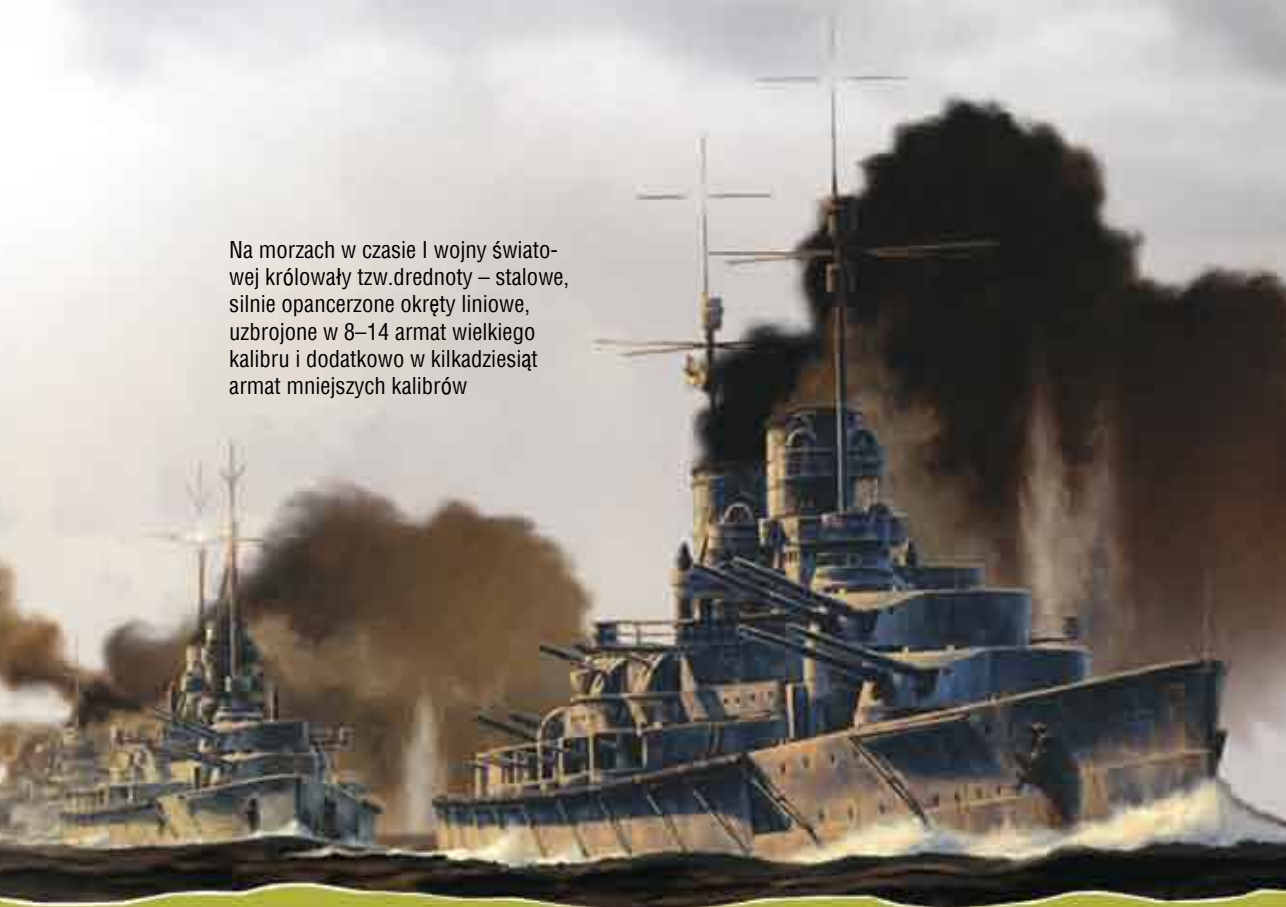
W czasie I wojny światowej po raz pierwszy użyto czołgów

Walki na froncie zachodnim koncentrowały się wokół głębokich okopów otoczonych zasiekami z drutu kolczastego. Żołnierze przebywający w okopach narażeni byli na liczne niewygody, przejmujący chłód i wilgoć

Na morzach w czasie I wojny światowej królowały tzw. drednoty – stalowe, silnie opancerzone okręty liniowe, uzbrojone w 8–14 armat wielkiego kalibru i dodatkowo w kilkadziesiąt armat mniejszych kalibrów

Groźnym przeciwnikiem okrętów nawodnych i statków handlowych stały się w czasie I wojny światowej okręty podwodne wyposażone w potężną broń – torpedy

torpeda wyrzuciona przez okręt podwodny

POLECENIE: Wyjaśnij, jaki wpływ na rozwój nowych rodzajów broni miały wynalazki z przełomu XIX i XX wieku.

W celach wojskowych po raz pierwszy użyto **samolotów**. Początkowo używano ich do prowadzenia zwiadu i obserwacji działań nieprzyjacielskich. Z czasem wykorzystywano do nowych zadań, np. do bombardowania. Naloty nie powodowały jednak poważnych szkód, gdyż samoloty nie posiadały specjalnych wyrzutni, lotnicy zrzucali bomby ręcznie, więc zrzuty nie były zbyt celne. Niemcy oprócz samolotów posiadali wielkie balony z napędem silnikowym – sterowce, nazywane także zeppelinami – oraz u-booty (od niemieckiego unterseeboot – okręt podwodny).

W czasie wojny po raz pierwszy użyto także gazów bojowych. 22 kwietnia 1915 roku pod **Ypres** (czytaj: ipr) Niemcy rozpylili gaz bojowy na odcinku sześciu kilometrów. Nowa broń okazała się bardzo skuteczna, a gaz nazwano iperytem od nazwy miejscowości Ypres. W trakcie wojny używano 40 odmian gazów bojowych, od których zginęło około 90 tys. ludzi.

Podczas I wojny światowej nastąpiła prawdziwa rewolucja w umundurowaniu żołnierzy. Do tej pory mundury były bardzo kolorowe, co czyniło żołnierzy dobrze widocznym celem. Wojska niemieckie, austriackie i angielskie używały mundurów zielonych bądź niebieskich, rosyjskie – ciemnożółtych, francuskie natomiast dwukolorowych: granatowych kurtek i czerwonych spodni. W 1915 roku wprowadzono mundury pozwalające lepiej się maskować w terenie.

Na frontach I wojny światowej zaczęto powszechnie stosować **łącność telefoniczną**. Nie była ona jednak zbyt pewna, gdyż przewody często były przerywane wybuchami bomb i pocisków artyleryjskich.

TO JEST WAŻNE

- Bezpośrednią przyczyną wojny było zabójstwo w Sarajewie arcyksięcia Franciszka Ferdynanda.
- W 1914 r. Niemcy rozpoczęli wojnę od realizacji planu wojny błyskawicznej, opracowanej przez Alfreda Schlieffena. Klęska Niemiec w bitwie nad Marną zatrzymała realizację tego planu.
- Jesienią 1914 r. rozpoczęła się wojna pozycyjna, która trwała 3 lata. W tym czasie doszło do wielkich bitew, m.in. nad Sommą i pod Verdun.
- Walki toczono także na froncie wschodnim. Rosjanie ponieśli klęskę pod Tannenbergiem i nad Jeziorami Mazurskimi. W marcu 1918 r. wycofali się z wojny.
- W 1917 r. do wojny przystąpiły Stany Zjednoczone.
- Podczas I wojny zastosowano nowe rodzaje broni: czołgi, samoloty, gazy trujące, ciężkie działa i okręty podwodne.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, na czym polegał niemiecki plan wojny błyskawicznej. Dlaczego się nie powiódł?
2. Omów przebieg działań wojennych na froncie zachodnim. Wskaż jego główne etapy.
3. Wyjaśnij różnicę pomiędzy wojną błyskawiczną a pozycyjną.
4. Wymień nowe rodzaje broni zastosowane w pierwszej wojnie światowej. Wybierz jeden i przygotuj argumenty uzasadniające wycofanie tej broni z powszechnego użytku.

SŁOWNICZEK

ultimatum (z łac. *ultimatum* – ostateczne) – warunki jedno- go państwa skierowane wobec drugiego, których odrzucenie spowoduje zastosowanie środków przymusu, np. rozpoczęcie wojny.

wojna błyskawiczna

(z niem. *Blitzkrieg*) – doktryna wojenna opracowana przez strategów niemieckich zakładająca nagły i niespodziewany atak na przeciwnika, szybkie natarcie i pokonanie wroga.

u-boot

– od niemieckiego *unterseeboot* – okręt podwodny. Skróty oznaczeń niemieckich okrętów podwodnych – poszczególne okręty nosiły oznaczenie w formie litery „U” z numerem. Pierwszym niemieckim okrętem podwodnym był U-1 z 1906 roku.

3. REWOLUCJA LUTOWA I PRZEWRÓT PAŹDZIERNIKOWY W ROSJI

Wyjaśnij pojęcie „rewolucja” i podaj przykłady rewolucji w historii Europy.

SYTUACJA WEWNĘTRZNA ROSJI PO WYBUCHU I WOJNY ŚWIATOWEJ

Rosja na początku XX w. była jedynym państwem europejskim z monarchią absolutną. Mimo reform po rewolucji 1905 r. parlament rosyjski – Duma Państwowa – miał niewielkie znaczenie i nie było mowy o demokratyzacji życia.

Wybuch wojny z Niemcami wywołał wśród Rosjan eksplozję patriotyzmu, umiejętnie podsycaną przez propagandę carską. Fala uczuć narodowych spowodowała, że likwidowano wszelkie przejawy „niemczyzny”. Zmieniono nawet nazwę stolicy państwa – Petersburg na Piotrogród. Wierzono w szybkie zwycięstwo Rosji. Ogromne zaufanie Rosjan do cara szybko zamieniło się w rozczarowanie. Brak logistycznego przygotowania do wojny, nieudolne dowództwo, ogromne straty, taktyka polegająca na wysyłaniu do boju masy nieprzygotowanych i źle uzbrojonych żołnierzy powodowały, że coraz śmielej krytykowano cara i jego doradców.

Skutki wojny dotkliwie odczuwali nie tylko walczący żołnierze, ale też zwykli Rosjanie. Chaos gospodarczy, trudności w dostawach żywności do miast i wzrost cen artykułów spożywczych doprowadziły w końcu do nasilającego się zjawiska głodu. Strajki robotników i bunt chłopów były brutalnie tłumione przez carską policję, co jeszcze bardziej zniechęcało poddanych do cara. Niezadowolenie ogarnęło wszystkie warstwy społeczne – od arystokracji do chłopów. Opozycja coraz silniej zaznaczała swoją obecność w Dumie Państwowej. Żądano powołania nowego rządu i sprawnego dowództwa armii.

REWOLUCJA LUTOWA

Dramatyczna sytuacja w zaopatrzeniu i brak chleba były bezpośrednimi przyczynami wielotysięcznych demonstracji w Piotrogradzie w dniach 8, 9 i 11 marca (według starego stylu, czyli według kalendarza juliańskiego 23, 24 i 26 lutego) 1917 roku.

1. Kapitulacja oddziału rosyjskiego po jednej z przegranych bitew na froncie wschodnim, 1916 r.

2. Demonstracja ludności w lutym 1917 r. w Piotrogradzie

Pierwsze wyszły na ulicę kobiety, które wiele godzin bezskutecznie stały w kolejkach po chleb. Szybko zorganizowali się też robotnicy, którzy dołączyli do demonstracji, a w fabrykach zaczęli tworzyć Rady Delegatów Robotniczych. Żołnierze wezwani na pomoc bezradnej policji przeszli na stronę demonstrantów. Przeciwno władcy wystąpiła też Duma Państwowa.

12 marca (27 lutego według kalendarza juliańskiego) 1917 roku powołano Tymczasowy Komitet Dumy, mający przejąć władzę w państwie, i zażądano abdykacji cara. **15 marca 1917 roku** Mikołaj II, siedemnasty car z dynastii Romanowów, zrzekł się tronu. Był to koniec ostatniej dynastii carskiej, która panowała w Rosji od XVII wieku. Car wraz z najbliższą rodziną został uwięziony.

Równocześnie przedstawiciele Dumy i Rad Delegatów powołali **Rząd Tymczasowy** z premierem księciem **Jerzym Lwowem** na czele. Rosja stawała się republiką. Rewolucja – czyli gwałtowna zmiana ustroju w państwie – stała się faktem.

DWUWŁADZA W ROSJI

Rząd Tymczasowy został uznany przez państwa zachodnie – sojuszników wojennych Rosji. Lwow zamierzał wypełniać zobowiązania sojusznicze i nadal prowadzić wojnę przeciw Niemcom i Austriakom. Premier był też gotowy przeprowadzać w państwie reformy zmierzające do opanowania chaosu gospodarczego i politycznego. Ogłoszono dekrety, które m.in. likwidowały znienawidzoną policję carską – „ochranę” – i podjęto walkę ze spekulacją.

Jednak w państwie pojawił się drugi ośrodek władzy. Do Rad Delegatów Robotniczych dołączyli przedstawiciele żołnierscy.

Zarówno Rząd Tymczasowy, jak i Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich (sowiety) uważały się za najwyższą władzę w Rosji. Jedni i drudzy wydawali dekrety i rozporządzenia, które uważali za obowiązujące. Chaos w państwie się pogłębiał. Rosja stanęła na skraju anarchii. Społeczeństwo podzieliło się między zwolenników rządu lub sowietów. Ludzie wiecowali, stronnictwa udowadniały swoje racje. Zdarzały się zamieszki i samosądy.

Rząd, mimo oczekiwań, nie odstąpił od prowadzenia wojny, a nawet rozpoczął

Czy wiesz, że...

Daty nowego stylu i starego stylu to zagadnienie związane z przechodzeniem poszczególnych krajów z kalendarza juliańskiego („starego porządku”) na gregoriański („nowego porządku”). Zmiana ta dokonała się w różnych krajach w różnym czasie, a daty zapisane na dokumentach od XVI do XVIII wieku w Wielkiej Brytanii nie były takie same, jak np. daty w Hiszpanii, Portugalii, Włoszech, Polsce i we Francji. Wielka Brytania przeszła na kalendarz gregoriański dopiero w drugiej połowie XVIII w., zaś pozostałe wymienione kraje w XVI w. Jeszcze później, bo w 1918 r., na nowy styl przeszła Rosja.

Wynikające z tego nieporozumienia skutkują na przykład tym, że rewolucja w Rosji nosi nazwę „październikowej”, choć rozpoczęła się według rachuby obowiązującego w większości Europy i w USA nowego porządku – 7 listopada 1917 r. (a według obowiązującego wówczas w Rosji starego porządku juliańskiego – 25 października).

3. Walki uliczne w Piotrogradzie między zwolennikami Rządu Tymczasowego a bolszewikami, VII 1917 r.

kolejną ofensywę, która zakończyła się klęską. Działania wojenne skutecznie uniemożliwiła decyzja Rad Delegatów Robotniczych i Żołnierskich o przejęciu kontroli nad oficerami przez komitety żołnierskie. Decyzja ta jeszcze bardziej pogłębiła chaos w wojsku i spowodowała całkowity zanik dyscypliny. Ułatwiło to przejęcie władzy w Rosji przez bolszewików.

LENIN I BOLSZEWICY

Partia bolszewicka była obecna na politycznej scenie Rosji od początku XX wieku. **Bolszewicy** to potoczna nazwa Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji, początkowo była to frakcja rewolucyjna tej partii.

Przywódcą bolszewików był **Włodzimierz Ilicz Uljanow**, który przyjął pseudonim **Lenin**. Dążył on do przejęcia władzy w Rosji i do rozpoczęcia rewolucji socjalistycznej, która z Rosji rozprzestrzeniłaby się na cały świat. Rewolucji tej miała dokonać partia bolszewicka, która pociągnęłaby za sobą całe społeczeństwo.

Podczas wydarzeń z marca 1917 roku, kiedy obalano cara, bolszewicy trzymali się na uboczu, zgodnie z zaleceniami Lenina przebywającego wówczas w Szwajcarii. Zdaniem ich przywódcy było za wcześnie na rewolucję i czas bolszewików jeszcze nie nadszedł.

W kwietniu 1917 roku Lenin, za namową Niemców, postanowił wrócić do Rosji. Niemcy widzieli w kontynuowaniu rewolucji w Rosji i utrzymywaniu chaosu szansę na zakończenie działań na froncie wschodnim.

Po przybyciu do Piotrogradu Lenin wygłosił referat, w którym mówił o konieczności obalenia Rządu Tymczasowego, przejęcia władzy przez Rady Delegatów, natychmiastowego zakończenia wojny i przekazania ziemi chłopom po odebraniu jej obszarnikom. Tezy kwietniowe (tak zaczęto nazywać ten referat) zawierały się w hasłach: „Pokój chatom – ziemia chłopom” oraz „Cała władza w ręce Rad”.

W lipcu Lenin podjął pierwszą, nieudaną próbę obalenia rządu. Przywódca bolszewików musiał uciekać do Finlandii, a jego partia została zdelegalizowana. Jednak, gdy rządowi zagroził przewrót wojskowy, **premier Kiereński**, szukając sojuszników, nie tylko ponownie zalegalizował partię Lenina, ale też zezwolił na tworzenie zbrojnych oddziałów, tzw. Czerwonej Gwardii.

Wykorzystując poparcie biedoty i bezrobotnych, posługując się polityczną propagandą i populistycznymi hasłami, bolszewicy uzyskali większość w Sowietach: Piotrogradzkim i Moskiewskim.

PRZEWROT PAŹDZIERNIKOWY

W nocy z **6 na 7 listopada 1917 roku (24/25 października według kalendarza juliańskiego)** bolszewicy wspierani przez Czerwoną Gwardię rozpoczęli przejmowanie władzy w Piotrogradzie. Opanowali dworce kolejowe, banki, elektrownię, poczty i centrale telefoniczne. Faktycznie bolszewicy ruszyli do walki o władzę, której nikt nie bronił. Szturm na Pałac Zimowy – siedzibę Rządu Tymczasowego, którego dokonano 7 listopada pociągnął za sobą

4. Lenin przemawiający podczas wiecu bolszewików w Piotrogradzie, 1917 r.

10 ofiar śmiertelnych i zakończył się zwycięstwem czerwonogwardzistów. Bolszewicy w odezwie „Do obywateli Rosji” ogłosili, że rząd został obalony, a rewolucja robotnicza i chłopska zwyciężyła.

Tego samego dnia rozpoczął się II Ogólnorosyjski Zjazd Rad, na którym powołano rząd rewolucyjny – **Radę Komisarzy Ludowych** z Leninem na czele. Ogłoszono też „**Dekret o pokoju**”, mówiący o konieczności zawarcia z Niemcami pokoju bez aneksji i kontrybucji, i „**Dekret o ziemi**”, głoszący, że wszystkie ziemie (państwowe, prywatne, kościelne i chłopskie) zostają wywłaszczone bez odszkodowania i stają się mieniem państwowym.

UMACNIANIE WŁADZY BOLSZEWIKÓW

Wybory do parlamentu odbyły się 25 listopada 1917 roku. Bolszewicy wystawili w nich swoich kandydatów, podobnie jak inne partie i zdobyli jedynie 23% głosów.

Wyniki wyborów rozczarowały Lenina, który stwierdziwszy, że zasady demokracji stoją w sprzeczności z celami rewolucji, nakazał rozwiązanie parlamentu podczas pierwszego posiedzenia. Rada Komisarzy Ludowych potwierdziła to odpowiednim dekretem.

Kolejne dekrety Rady rozwiązały wszystkie partie polityczne poza bolszewicką, która nosiła teraz nazwę **Rosyjska Komunistyczna Partia (bolszewików) RKP(b)**.

Lenin zaskoczony oporem, jaki budziły pierwsze tygodnie rządów bolszewików, podjął decyzję o powołaniu policji politycznej – Nadzwyczajnej Komisji do Walki z Sabotażem, Kontrrewolucją i Spekulacją – w rosyjskim skrócie **Czeka**. Na jej czele stanął Polak – **Feliks Dzierżyński**. Kompe-

5. Marynarze i Czerwona Gwardia szykują się do szturm na Pałac Zimowy w październiku 1917 r.

6. Lenin przemawiający na Ogólnorosyjskim Zjeździe Rad w 1917 r., obraz Władimira Sierowa, 1920 r.

7. Car Mikołaj II z rodziną. Po przejęciu władzy przez bolszewików Mikołaj II został przewieziony wraz z rodziną na Syberię. Więziono go w Tobolsku, a następnie w Jekaterynburgu na Uralu, gdzie w nocy z 16/17.07.1918 r. z rozkazu Lenina i Rady Komisarzy Ludowych został razem z żoną i pięciorgiem dzieci zamordowany. Fotografia z 1914 r.

Lenin o Czece

„Nadzwyczajna Komisja nie jest ani komisją śledczą, ani trybunałem. Jest to narzędzie walki działające na froncie wojny domowej. Ona nie sądzi wroga, ona w niego uderza (...). Nie prowadzimy wojny przeciwko jednostkom. Przeprowadzamy eksterminację burżuazji jako klasy. Nie szukamy dowodów ani świadków na potwierdzenie uczynków lub wypowiedzi przeciwko władzy sowieckiej. Pierwsze pytanie, jakie zadajemy, to: do jakiej klasy należysz, jakie jest twoje pochodzenie, wychowanie, wykształcenie i zawód? Te pytania przesądzają o losie oskarżonego. To jest esencją Czerwonego Terroru”.

Cytat za: Paul Jonson, *Historia Świata (od roku 1917)*, Londyn 1989

POLECENIA

1. Wskaż, kogo Lenin uważał za głównego wroga komunistów.
2. Wyjaśnij, jak rozumiesz określenie „Czerwony Terror”.

tencje Czece były w praktyce nieograniczone – działała nie tylko jako policja, ale również jako sąd i wykonawca wyroków. Był to niezwykle okrutny i bezwzględny organ komunistycznego aparatu władzy.

POKÓJ BRZESKI

Już w grudniu 1917 roku bolszewicy rozpoczęli rozmowy z Niemcami w sprawie zawarcia pokoju. Mimo poważnych trudności, zerwania pertraktacji i kolejnej ofensywy niemieckiej, ostatecznie pokój podpisano w Brześciu – **3 marca 1918 roku**. Warunki tego pokoju podyktowali Niemcy. Rosja miała zdemobilizować armię, zapłacić kontrybucję, uznać niezależność Ukrainy i Finlandii. Niemcy zatrzymali kraje bałtyckie, Królestwo Polskie i ziemie białoruskie. Rosja straciła w ten sposób 30% ludności, 30% gruntów uprawnych, 75% złóż węgla i rud żelaza.

Zawarcie pokoju brzeskiego było ze strony Rosji złamaniem układów sojusznicznych państw ententy. Niemcom umożliwiło przerzucenie wszystkich sił na front zachodni.

8. Terytorialne skutki pokoju brzeskiego z 3.03.1918 r.

PAŃSTWA ZACHODNIE WOBEC REWOLUCJI W ROSJI

Państwa zachodnie nie od razu dostrzegły znaczenie wydarzeń w Rosji w 1917 roku. Alianci pochłonięci wojną nie zamierzali angażować się w wewnętrzne sprawy Rosji, dopóki była lojalnym sojusznikiem i wiązała siły niemieckie na froncie wschodnim. Skoro Rząd Tymczasowy zamierzał kontynuować wojnę z Niemcami, państwa zachodnie uznały tę nową władzę.

Pozytywny odbiór rewolucji w Rosji zmienił się po przejęciu władzy przez bolszewików. Alianci, wiedząc o kontaktach Lenina z Niemcami, obawiali się szybkiego zakończenia wojny na froncie wschodnim. Gdy obawy te okazały się uzasadnione, państwa zachodnie zaczęły popierać organizujących się w tzw. „białe” armie przeciwników władzy bolszewickiej. Zwycięstwo „białych” dawałoby nadzieję na powrót Rosji do walki z Niemcami. Pomoc aliantów dla sił antybolszewickich polegała głównie na dostawie sprzętu i żywności. Wysłano też niewielkie kontyngenty, które poza kilkoma potyczkami nie angażowały się znacząco w walki toczone między „białymi” a „czerwonymi”. Wydarzenia te określano mianem „interwencji”.

Równocześnie w Europie, w zmęczonych wojną społeczeństwach, obok narastających nastrojów antywojennych zaczął pojawiać się sprzeciw wobec interwencji w Rosji. Coraz większą popularność zyskiwały też idee rewolucyjne, zwłaszcza w ponoszących klęskę państwach centralnych.

Zakończenie I wojny światowej powodowało, że udział aliantów w wojnie domowej w Rosji nie miał już uzasadnienia. Państwa zachodnie zaczęły wycofywać się z pomocy „białym”. Najdłużej wsparcia siłom antybolszewickim udzielała Wielka Brytania.

TO JEST WAŻNE

- W marcu 1917 roku wybuchła w Rosji rewolucja, która obaliła cara i doprowadziła do powstania republiki.
- Od marca do lipca 1917 r. w Rosji faktycznie funkcjonowały dwa ośrodki władzy: Rząd Tymczasowy i Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich.
- Bolszewicy przystąpili do przejmowania władzy w Rosji po powrocie Lenina do kraju w kwietniu 1917 r.
- W listopadzie 1917 r. bolszewicy rozpoczęli przewrót, który obalił rząd, przejęli władzę w Rosji.
- W marcu 1917 r. podpisano z Niemcami pokój brzeski kończący udział Rosji w I wojnie światowej.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień najistotniejsze przyczyny rewolucji w Rosji, klasyfikując je na polityczne, gospodarcze i społeczne.
2. Opisz drogę do władzy partii bolszewickiej.
3. Wyjaśnij, na czym polegał okres dwuwładzy w Rosji.
4. Opisz, jak Lenin umacniał swoją władzę w Rosji po obaleniu Rządu Tymczasowego.
5. Wymień postanowienia pokoju brzeskiego i wskaż na mapie jego skutki terytorialne.
6. Wyjaśnij, jakie były skutki pokoju brzeskiego dla losów I wojny światowej.

SŁOWNICZEK

biali – zbiorcze określenie ruchów politycznych i sił zbrojnych działających podczas wojny domowej w Rosji w latach 1917–1923, walczących z bolszewikami i ruchami ich wspierającymi, mających na celu przywrócenie poprzedniego systemu ekonomicznego i politycznego.

czerwoni – zwolennicy władzy bolszewików w Rosji.

4. SPRAWA POLSKA W POLITYCE WIELKICH MOCARSTW

Przedstaw dwie główne polskie orientacje polityczne na przełomie XIX i XX wieku.

SPRAWA POLSKA PO WYBUCHU I WOJNY ŚWIATOWEJ

Bezpośrednio po wybuchu wojny sprawa polska nie zajmowała w polityce wielkich mocarstw zbyt wiele miejsca. Mimo że głównym teatrem działań wojennych na froncie wschodnim były ziemie polskie, a państwa zaborcze powołały do swoich armii 2 miliony polskich żołnierzy, wydane do Polaków odezwy były bardzo ogólnikowe. Walczące strony nie spodziewały się, że wojna będzie miała charakter pozycyjny i że tak istotne będzie poparcie miejscowej ludności. Francja i Wielka Brytania od początku traktowały kwestię polską jako wewnętrzną sprawę Rosji.

Niemcy i Austriacy zwrócili się do Polaków z zaboru rosyjskiego, aby przyłączyli się do nich i wspólnymi siłami wypędzili Rosjan, których określono jako „azjatyckie hordy”. Niewiele bardziej konkretnie brzmiała odezwa do Polaków z sierpnia 1914, roku wydana przez rosyjskiego wodza naczelnego – wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza.

Zapowiadał w niej zjednoczenie ziem polskich pod berłem cara. Wzywał też do walki z Niemcami, powołując się na tradycję Grunwaldu. Żadna ze stron nie składała jednak zobowiązujących obietnic.

Tuż przed zajęciem Królestwa Polskiego przez Niemców w sierpniu 1915 roku, Rosjanie oświadczyli, że car polecił opracować ustawy przyznające Polakom autonomię. Niemcy, po zajęciu Królestwa Polskiego, deklarowali, że Polacy będą mogli pielęgnować swoje narodowe tradycje. Deklaracje były jednak dalekie od rzeczywistości. Ziemie Królestwa Polskiego podzielono na części: niemiecką z Warszawą i austro-węgierską z Lublinem. Prowadzono rabunkową gospodarkę, a Polaków wywożono na przymusowe roboty. Pozwolono natomiast działać polskim organizacjom politycznym, uroczyste otwarto też w Warszawie uniwersytet i politechnikę.

AKT 5 LISTOPADA 1916 ROKU

Przedłużająca się wojna pozycyjna prowadzona na dwóch frontach coraz bardziej wyczerpywała rezerwy ludzkie i materialne państw centralnych. Niemcy i Austriacy potrzebowali nie tylko przychylności ludności zamieszkującej teren działań wojennych, ale też dobrowolnego

1. Straż Obywatelska w Warszawie, która pełniła funkcje porządkowe w czasie opuszczania miasta przez wojska rosyjskie, 1915 r.

2. Przegląd wojsk niemieckich na placu Saskim (przed cerkwią prawosławną – symbolem panowania Rosji nad Warszawą), 1916 r.

Akt 5 listopada 1916 roku

„Do mieszkańców warszawskiego jeneralnego gubernatorstwa!

Przejęci niezłomną ufnością w ostateczne zwycięstwo ich broni i życzeniem powodowani, by ziemie polskie przez waleczne ich wojska ciężkimi ofiarami rosyjskiemu panowaniu wydarte do szczęśliwej przywieść przyszłości, Jego Cesarska Mość Cesarz Niemiecki oraz Jego Cesarska i Królewska Mość Cesarz Austrii i Apostolski Król Węgier postanowili z ziem tych utworzyć państwo samodzielne z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem. Dokładniejsze oznaczenie granic Królestwa Polskiego zastrzega się. Nowe królestwo znajdzie w łączności z obu sprzymierzonymi mocarstwami rękojmię potrzebną do swobodnego swych rozwoju. We własnej armii nadal żyć będą pełne sławy tradycje wojsk polskich dawniejszych czasów i pamięć walecznych polskich towarzyszy broni we wielkiej obecnej wojnie. Jej organizacja, wykształcenie i kierownictwo uregulowane będą we wspólnym porozumieniu.

Sprzymierzeni Monarchowie, biorąc należyty wzgląd na ogólne warunki polityczne Europy jako też na dobro i bezpieczeństwo własnych krajów i ludów, żywią niezłomną nadzieję, że obecnie spełnią się życzenia państwowego i narodowego rozwoju Królestwa Polskiego.

Wielkie zaś, od zachodu z Królestwem Polskiem sąsiadujące mocarstwa z radością ujrzą u swych granic wschodnich wskrzeszenie i rozkwit wolnego, szczęśliwego i własnym narodowym życiem cieszącego się państwa”.

Z najwyższego rozkazu Jego Cesarskiej Mości Cesarza Niemieckiego.
Jenerał-Gubernator v. Beseler

POLECENIE

Wymień obietnice złożone Polakom przez władców państw centralnych.

czynu zbrojnego Polaków, Litwinów czy Ukraińców walczących po ich stronie. Uzyskaniu takiej pomocy miała służyć koncepcja Mitteleuropy (z niem. Europy Środkowej) – zapowiadająca utworzenie małych państwek narodowych (m.in. Polski) w pełni uzależnionych od Rzeszy Niemieckiej. Elementem wcielania w życie tej koncepcji był ogłoszony w roku 1916 manifest dwóch cesarzy: niemieckiego – Wilhelma II – i austriackiego – Franciszka Józefa, od daty ogłoszenia nazywany **Aktem 5 listopada**. Zapowiadał on utworzenie państwa polskiego z ziem zaboru rosyjskiego, jednak nie wyznaczał granic i nie określał władz. Ogłoszono za to rozpoczęcie werbunku do armii w celu wspólnej realizacji tych zapowiedzi.

Wydanie tego aktu uczyniło ze sprawy polskiej ważną kwestię międzynarodową. Rozpoczęła się też swoista licytacja obietnic składanych Polakom, by pozyskać ich życzliwość.

STANOWISKO REWOLUCYJNEJ ROSJI

W ogarniętej rewolucją Rosji, mimo ogromnych problemów wewnętrznych, władze wypowiedziały się na temat Polski. W marcu 1917 roku zarówno Rząd Tymczasowy, jak i Rada Delegatów Robotniczych i Żołnierskich wydały odezwy przyznające Polsce prawo do niepodległości.

Po przejęciu władzy w Rosji przez bolszewików Lenin ogłosił „**Deklarację państw narodów Rosji**” (listopad 1917 r.), w której mówił o prawie każdego narodu do samostanowienia. W sierpniu 1918 roku rząd bolszewicki anulował traktaty rozbiorowe. Ta deklaracja ani mili-

tarnie, ani politycznie nie miała żadnego znaczenia. Bolszewicy nie mieli już żadnego wpływu na przebieg działań wojennych i decyzję o przyszłych granicach. Dużo ważniejszy był fakt, że zawierając separatystyczny pokój z Niemcami w marcu 1918 roku, Lenin odłączył się od ententy i państwa zachodnie mogły otwarcie sprzyjać powstaniu państwa polskiego bez narażania się ważnemu sojusznikowi.

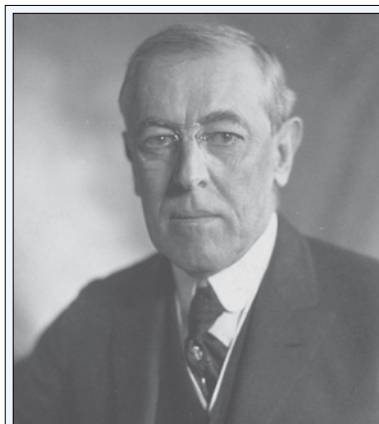
STANOWISKO STANÓW ZJEDNOCZONYCH

8 stycznia 1918 roku, na kilka miesięcy przed zakończeniem działań wojennych, prezydent Stanów Zjednoczonych **Thomas Woodrow Wilson** (czytaj: tomas łudroł łilson) wygłosił w kongresie orędzie. Przywódca USA zawarł w nim wojenne cele Ameryki i program pokojowych przemian, jakich powinno się dokonać po zakończeniu wojny. Program ten nazwano „**14 punktów Wilsona**”.

Pięć pierwszych punktów to ogólne zasady ładu powojennego (m.in. redukcja zbrojeń, rozstrzygnięcie sporów kolonialnych). Kolejne osiem dotyczyło kwestii terytorialnych. Punkt 14. zakładał powstanie organizacji międzynarodowej stojącej na straży pokoju światowego.

Dla Polaków najistotniejszy był **13. punkt orędzia**, który przewidywał utworzenie niepodległego państwa z dostępem do morza na ziemiach zamieszkałych przez ludność polską.

Ujęcie w orędziu sprawy polskiej dawało gwarancję, że ta kwestia będzie poruszana na konferencji pokojowej.

3. Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 1913–1921, fotografia z 1919 r.

TO JEST WAŻNE

- W 1916 r. w Akcie 5 listopada Niemcy i Austro-Węgry zapowiedziały utworzenie państwa polskiego z ziem zaboru rosyjskiego.
- Prawo Polaków do samostanowienia uznały w Rosji zarówno Rząd Tymczasowy, jak i Rada Komisarzy Ludowych.
- W 13. punkcie swojego orędzia prezydent USA zapowiadał powstanie państwa polskiego z dostępem do morza.
- Odstąpienie Rosji od ententy pozwoliło państwom zachodnim na podjęcie otwartych działań wspierających dążenia Polaków do niepodległości.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw najważniejsze propozycje i oceń deklaracje mocarstw w sprawie polskiej. Które z nich uważasz za najbardziej realne?
2. Opisz, jak zmieniał się stosunek państw zachodnich do kwestii polskiej. Co wpływało na te zmiany?
3. Wyjaśnij znaczenie 13. punktu orędzia prezydenta Wilsona dla sprawy polskiej.

SŁOWNICZEK

orędzie – uroczysta odezwa głowy państwa do narodu.

5. POLACY W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ

Podaj przykłady podejmowanych przez Polaków działań mających na celu odzyskanie niepodległości.

POLACY PODCZAS WOJNY

Polacy przyjęli wybuch I wojny światowej z nadzieją, że konflikt ten przyniesie im odbudowę niepodległego państwa. Sytuacja Polaków podczas I wojny światowej była wyjątkowo skomplikowana. Ziemie polskie znajdowały się bowiem pod zaborami Rosji, Niemiec i Austro-Węgier – państw, które znalazły się we wrogich sobie obozach. Kiedy więc wybuchła wojna i władze każdego z tych krajów powołały swoich obywateli do wojska, Polacy znaleźli się po obu walczących ze sobą stronach. Przez ziemie polskie przebiegał także front wschodni wojny Rosji z Niemcami i Austriakami.

Mimo całego okrucieństwa związanego z działaniami wojennymi, konflikt ten niósł Polakom nadzieję na odzyskanie własnego państwa.

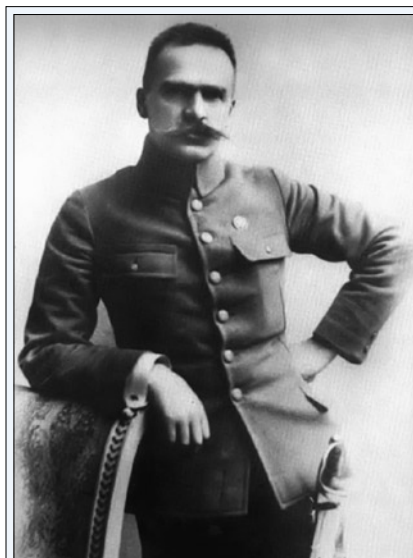
1. Zniszczenia wojenne w Kaliszu powstałe w dniach 7–22 sierpnia 1914 r. w wyniku ostrzału artyleryjskiego i podpalenia dokonanych przez wojska niemieckie

ORIENTACJE POLITYCZNE

Wobec nadchodzących wydarzeń Polacy musieli zdecydować, którą z walczących stron chcą poprzeć. Dwie najważniejsze koncepcje stworzyli **Józef Piłsudski** i **Roman Dmowski**. Mimo że poparli oni różne strony konfliktu i wybrali różne drogi, cel mieli ten sam – odzyskanie niepodległości przez polski naród i utworzenie suwerennego państwa, a przynajmniej zdobycie szerokiej autonomii.

Główna linia podziału przebiegała między zwolennikami państw centralnych i ententy. Czołowi przywódcy jeszcze przed rozpoczęciem działań wojennych zastanawiali się, czy iść z Rosją przeciw Niemcom, czy – z Niemcami przeciw Rosji.

Dla zwolenników **orientacji proaustriackiej** głównym wrogiem Polaków była Rosja. Zwolennicy tej koncepcji opowiadali się po stronie państw centralnych, głównie Austro-Węgier. Sojusz z monarchią habsburską uważali za najkorzystniejszy, ponieważ jako jedyna wśród mocarstw zaborczych respektowała prawa Polaków, czego przykładem była autonomia Galicji. Zakładali, że po zwycięstwie nad Rosją, ziemie Królestwa Polskiego zostaną połączone z Galicją pod berłem Habsburgów. Liczyli także, że spowoduje to przebudowę monarchii habsburskiej w państwo austriacko-węgiersko-polskie. Reprezentantem tych poglądów był **Józef Piłsudski**.

2. Józef Piłsudski, fotografia wykonana ok. 1914 r.

Poglądów tych nie podzielali zwolennicy **orientacji prorosyjskiej**. Ich przywódca Roman Dmowski za największego wroga uważał Niemcy. W wydanej w 1908 roku książce *Niemcy, Rosja i kwestia polska* sformułował podstawy tej koncepcji. Według niego w nadciągającej wojnie należało opowiedzieć się po stronie ententy i Rosji. Dmowski uważał, że Rosja w przeciwieństwie do Niemiec jest słaba i w związku z tym potrzebuje pomocy Polaków. Czynił starania dyplomatyczne o poparcie sprawy polskiej przez trójporozumienie. W Paryżu założył **Komitet Narodowy Polski**, który reprezentował nasz kraj na arenie międzynarodowej.

Polska **lewica rewolucyjna** uważała, że kwestia polska powinna być rozwiązana w rewolucji międzynarodowej. Jej działacze przewidywali uwolnienie wszystkich narodów Europy od wszelkiego ucisku – społecznego i narodowego. Wyrazicielami tych poglądów byli Feliks Dzierżyński, Róża Luksemburg, Julian Marchlewski.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Odezwa Komitetu Narodowego Polskiego

„Rodacy!

Gdy wybuchła obecna wojna, naród nasz w jednej chwili odczuł, że w dziejach jego odwraca się wielka karta, że waży się cała jego przyszłość. (...)

Rozumieliśmy zawsze, po której stronie nasze miejsce. Wskazała je bez wahań myśl wszystkich warstw narodu, zdrowy instynkt piastowskiego ludu.

Kłęska Niemiec w tej walce – to nasze zwycięstwo. (...)

Nawet dla najmniej świadomych umysłów stało się zrozumiałym, że ci nieliczni, którzy łączyli swe nadzieje z Austrią, jako jedynym państwem, w którym nasze prawa narodowe znalazły w pewnej mierze uznanie, przecenili jej samodzielność, nie dostrzegli tego, że zesłała ona do roli powolnego jedynie narzędzia polityki pruskiej. (...)

Polacy we wszystkich dzielnicach swej wielkiej Ojczyzny jedną myśl mają, jeden cel: zjednoczenie Polski i założenie podwalin swobodnego rozwoju narodu”.

Warszawa, 25 listopada 1914 roku

POLECENIE

Wymień cele Komitetu Narodowego Polskiego.

FORMACJE WOJSKOWE

Po wybuchu wojny prowadzenie odpowiedniej polityki i znajdowanie właściwych sojuszników mogło prowadzić do odzyskania niepodległości. Potrzebne było także polskie wojsko. Jednym z pierwszych jego organizatorów na ziemiach polskich był Józef Piłsudski. W 1908 roku wraz z Kazimierzem Sosnkowskim powołał w Galicji Związek Walki Czynnej. Korzystając z austriackiego prawa, związek szybko się rozwijał i zakładał legalne organizacje o charakterze paramilitarnym

3. Wjazd Józefa Piłsudskiego na czele 1. Pułku Legionów Polskich do Kielc w sierpniu 1914 r., obraz Stanisława Kaczora-Batowskiego, 1918 r.

(np. Związek Strzelecki we Lwowie). Ich uczestnicy weszli w skład **Pierwszej Kompanii Kadrowej** powstałej w sierpniu 1914 roku. Kilka dni później kompania przekroczyła granice Królestwa Polskiego w celu wzniesienia powstania przeciw Rosji. Ludność Królestwa nie poparła strzelców i Piłsudski wycofał się do Galicji. Pierwsza Kompania Kadrowa zasiłała tworzone u boku armii austriackiej wojsko polskie, czyli **Legiony Polskie**. Inicjatorem ich powstania był Józef Piłsudski, który został komendantem słynnej I Brygady. Jej trzon stanowili młodzi ludzie szkoleni przed rokiem 1914.

Piłsudski powołał także tajną **Polską Organizację Wojskową (POW)**, która planowała przejęć władzę na ziemiach polskich w końcowym etapie wojny. POW prowadziła szkolenia wojskowe dla młodzieży, a także zajmowała się działalnością wywiadowczą i dywersyjną przeciwko wojskom rosyjskim. Po zajęciu Królestwa przez państwa centralne większość członków POW wstąpiła do Legionów Polskich.

Mimo że w 1915 roku państwa centralne wkroczyły do Królestwa Polskiego to zwolenników orientacji proaustriackiej spotkało rozczarowanie, gdyż państwa te nie podjęły żadnych działań w sprawie Polaków. Dopiero wobec przedłużającej się wojny Austro-Węgry i Niemcy – chcąc pozyskać polskiego żołnierza – wydały Akt 5 listopada w 1916 roku.

Zawiedli się także zwolennicy orientacji prorosyjskiej. Utworzony w 1915 roku Legion Puławski został rozwiązany.

4. Mundur ulana 1. Pułku Ułanów I Brygady Legionów Polskich

TEKST ŹRÓDŁOWY

Przemówienie Józefa Piłsudskiego do żołnierzy I Kompanii Kadrowej

„Odtąd nie ma Strzelców ani Drużyniaków. Wszyscy, co tu jesteśmy zebrani, jesteście żołnierzami polskimi. Znoszę wszelkie odznaki specjalnych grup. Jednym waszym znakiem jest odtąd orzeł biały. Dopóki jednak nowy znaczek nie zostanie wam rozdany, rozkazuję, abyście zamienili ze sobą wasze dawne oznaki, jako symbol zupełnej zgody i braterstwa, jakie muszą wśród żołnierzy polskich panować (...). Żołnierze!... Spotkał was ten zaszczyt niezmierny, że pierwsi pójście do Królestwa i przestąpić granicę rosyjskiego zaboru jako czołowa kolumna wojska polskiego, idącego walczyć za oswobodzenie ojczyzny. (...) Patrzę na was, jako na kadry, z których ma się rozwinąć przyszła armia polska, i pozdrawiam was, jako pierwszą kadrową kompanię”.

POLECENIA

1. Powiedz, w jakim celu utworzono I Kompanię Kadrową.
2. Wyjaśnij, jakie zasady miały panować w wojsku.

W 1917 roku Legiony Polskie weszły w skład **Polskiej Siły Zbrojnej**. Były to oddziały zbrojne utworzone przez Niemców i Austriaków, które miały stanowić załączek przyszłej armii Królestwa Polskiego. W lipcu 1917 roku miał miejsce „kryzys przysięgowy”. Józef Piłsudski wraz z I i III Brygadą Legionów Polskich odmówili złożenia przysięgi na wierność cesarzom Austro-Węgier i Niemiec. Józefa Piłsudskiego uwięziono w Magdeburgu,

5. Klamry do pasa głównego używane przez żołnierzy Legionów Polskich, lata 1914–1918

Przeczytaj

Marsz Pierwszej Brygady – pieśń I Brygady Legionów Polskich

Legiony to – żołnierska nuta,
Legiony to – ofiarny stos,
Legiony to – żołnierska buta,
Legiony to – straceńców los.

Ref. My, Pierwsza Brygada,
Strzelecka gromada,
Na stos rzuciliśmy swój życia los,
Na stos, na stos.

O, ile mąk, ile cierpienia,
O, ile krwi, wylanych łez.
Pomimo to – nie ma zwątpienia,
Dodawał sił – wędrowki kres.

Ref. My, Pierwsza Brygada...

a większość legionistów internowano w Szczypiornie i Beniaminowie. II Brygada Legionów Polskich została przekazana pod dowództwo austriackie. Oficerowie i żołnierze, którzy zostali w Królestwie Polskim, weszli w skład Polskiej Siły Zbrojnej. W 1917 roku zwierzchnią władzę nad tą formacją przejęła Rada Regencyjna. Została ona utworzona przez cesarzy Niemiec i Austro-Węgier w 1917 roku jako najwyższa władza tymczasowa w Królestwie Polskim. Po powrocie Józefa Piłsudskiego z więzienia w listopadzie 1918 roku przekazała mu władzę.

TO JEST WAŻNE

- Pierwsza wojna światowa obudziła nadzieje Polaków na odzyskanie nieodległości, gdyż po raz pierwszy skłóceni zaborcy walczyli między sobą.
- Wśród Polaków dominowały dwie koncepcje: proaustriacka i prorosyjska.
- Zwolennicy koncepcji proaustriackiej byli zwolennikami walki u boku armii austro-węgierskiej, a za największego wroga uważali Rosję. Ich przywódcą był Józef Piłsudski.
- Zwolennikom orientacji prorosyjskiej przewodził Roman Dmowski, który za największego wroga uważał Niemcy.

PYTANIA I POLECENIA

1. Opisz sytuację Polaków podczas I wojny światowej.
2. Przedstaw i porównaj główne koncepcje odzyskania niepodległości.
3. Wyszukaj w dowolnym źródle informacji na temat Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego. Wypisz ich najważniejsze dokonania.
4. Sporządź kalendarium tworzenia polskich formacji wojskowych u boku państw centralnych.

SŁOWNICZEK

internowanie – przymusowe umieszczenie ludzi w wyznaczonym miejscu, połączone z zakazem jego opuszczania.

6. KONIEC I WOJNY ŚWIATOWEJ

Przypomnij kluczowe dla wojny wydarzenia z roku 1917. Wyjaśnij, na czym polegało ich przełomowe znaczenie.

KŁĘSKA NIEMIEC

Po zakończeniu działań wojennych na froncie wschodnim i podpisaniu pokoju z bolszewicką Rosją Niemcy mogli przystąpić latem 1918 roku do ofensywy na froncie zachodnim.

Początek tych działań przyniósł Niemcom kilka zwycięstw, które pozwoliły na dojsie pod Paryż. Tam, w drugiej bitwie nad Marną (VII—VIII 1918 r.), Niemcy zostali zatrzymani przez połączone siły francusko-brytyjsko-amerykańskie. Pomoc dobrze uzbrojonych, zdyscyplinowanych Amerykanów dowodzonych przez gen. Johna Pershinga (czytaj: dżona perszinga) była dla aliantów nieoceniona. Kluczowa okazała się bitwa pod **Amiens** (czytaj: amję) 8 sierpnia 1918 roku, podczas której alianci wsparli swoją piechotę czołgami, samolotami oraz ostrzałem artyleryjskim. Dowodził nimi francuski marszałek Ferdinand Foch (czytaj: fosz). Klęska poniesiona w tej bitwie przez Niemców była tak dotkliwa, że nie byli oni już w stanie walczyć. Zwycięstwo aliantów zostało przesądzone. Zwłaszcza, że armia niemiecka była coraz bardziej zmęczona, a II Rzesza zaczęła borykać się z problemami wewnętrznymi.

1. Amerykańscy artylerzyści ostrzeliwują pozycje niemieckie pod Amiens, VIII 1918 r.

2. Rozruchy rewolucyjne w Niemczech, XI 1918 r. Zbuntowani marynarze i żołnierze na ulicach Berlina

TEKST ŹRÓDŁOWY

Pamiętnik generała Ericha Ludendorffa

„8 sierpnia był najczarniejszym dniem dla armii niemieckiej w dziejach tej wojny. To było najgorsze doświadczenie, jakie przeżyłem (...). Nasze straty osiągnęły taki poziom, że naczelne dowództwo stanęło przed koniecznością rozwiązania wielu dywizji”.

POLECENIE

Nazwij wydarzenie, o jakim mówi ten tekst.

W 1918 roku nasiliły się w Niemczech strajki robotnicze organizowane przez socjalistów. W październiku 1918 roku dowództwo niemieckie podjęło decyzję o rzuceniu do walki floty wojennej pozostającej dotąd w macierzystych portach. Strategicznie ten ruch był bez znaczenia, chodziło przede wszystkim o zachowanie honoru. Rozkaz wypłynięcia spowodował bunt w bazie marynarki wojennej w Kilonii. Marynarze nie chcieli wyruszać do walki w wojnie, która była już faktycznie przegrana. Do protestu przyłączyli się robotnicy, głoszący hasła zakończenia wojny i przemian socjalistycznych. Bunt, który wybuchł 3 listopada 1918 roku, doprowadził do rewolucji w całym państwie. Cesarz Wilhelm II abdykował i uciekł do Holandii. Władzę przejęli socjaliści i 9 listopada 1918 roku proklamowali republikę.

ROZPAD AUSTRO-WĘGIER

Porażki na frontach i pogarszająca się sytuacja gospodarcza monarchii austro-węgierskiej wzmocniła niepodległościowe ambicje wielu narodów wchodzących w jej skład. Jako pierwsi 28 października 1918 roku niepodległość ogłosili Czesi i Słowacy, proklamując **Republikę Czechosłowacką**. W szybkim tempie odrywały się kolejne części składowe monarchii: w Galicji zaczęła funkcjonować Komisja Likwidacyjna, wspólne państwo utworzyli Serbowie, Chorwaci i Słoweńcy (Królestwo SHS – późniejsza **Jugosławia**). Własne państwo proklamowali również **Węgrzy**. 3 listopada 1918 roku Austriacy podpisali zawieszenie broni.

Wszystkie te wydarzenia spowodowały, że cesarz Karol I zrzekł się władzy 11 listopada 1918 roku. Następnego dnia ogłoszono powstanie **Republiki Austriackiej**.

ZAKOŃCZENIE DZIAŁAŃ WOJENNYCH

11 listopada 1918 roku delegacja nowego rządu niemieckiego podpisała z aliantami rozejm w **Compiegne** (czytaj: kąpień) pod Paryżem. Warunki tego rozejmu były następujące:

- Wojska niemieckie miały wycofać się z Francji, Belgii, Alzacji i Lotaryngii;
- Przy zachodniej granicy Niemcy mieli zostawić pas neutralny;

3. Wiec niepodległościowy pod pomnikiem św. Wacława w Pradze, 28.10.1918 r.

4. Podpisanie aktu kapitulacji Niemiec w Compiegne pod Paryżem. Kolorowana fotografia z 11.11.1918 r.

- Niemcy mieli przekazać aliantom swoje okręty wojenne, lotnictwo i większość innego sprzętu wojskowego;

- Na wschodzie miała pozostać niemiecka formacja wojskowa w celu powstrzymywania ewentualnego rozprzestrzeniania się bolszewickiej rewolucji.

Całość spraw związanych z zakończeniem I wojny światowej miano rozstrzygnąć na konferencji pokojowej z udziałem wszystkich państw walczących w wojnie. Zgodnie z ustaleniami konferencja pokojowa miała zakończyć się podpisaniem traktatów pokojowych.

BILANS WOJNY

I wojnę światową nazywano „rzezią narodów” – zginęło lub zmarło w wyniku odniesionych ran 10 mln ludzi. W ciągu czterech lat działań wojennych codziennie ginęło więc 5 tysięcy ludzi. Co trzeci żołnierz został ranny, a rany spowodowane przez nowe rodzaje broni często powodowały dożywotnie, ciężkie kalectwo. Żadna z wojen toczonych wcześniej w Europie nie spowodowała takich strat ludności.

Była to wojna o bardzo dużym zasięgu. Toczyła się prawie na wszystkich morzach i kontynentach. Rozpoczęło ją wprawdzie 8 państw, ale zakończyły 33, w których zamieszkiwało półtora miliarda ludzi. Rozpoczynając wojnę, alianci mieli zmobilizowanych 6 mln żołnierzy, kończąc – 48 mln. Państwa centralne na początku wojny dysponowały 4 mln żołnierzy, a na końcu – 25 mln.

Ogromny zasięg wojny spowodował wielkie zniszczenia wojenne, którym uległa znaczna część Europy, szczególnie północ Francji i duże obszary w środkowej i wschodniej części kon-

tynentu (w tym ziemie polskie, przez które front przesunął się dwukrotnie). Francja na przykład wyliczyła swoje straty na 130 miliardów franków w złocie. Efektem wojny było zwiększenie ingerencji państwa w gospodarkę, gdyż przemysł i rolnictwo musiały dostosować się do wojennych potrzeb państwa. Konieczność stałej dostawy surowców do produkcji wojskowej doprowadziła do rabunkowej gospodarki na terenach okupowanych. Skutki wojny najbardziej odczuły rolnictwo, górnictwo i transport. Tysiące hektarów pól nie nadawało się pod uprawę, gdyż było zryte bombami, usłane bunkrami i umocnieniami lub zaminowane.

Mobilizacja milionów mężczyzn zmusiła do pracy rzesze kobiet, które do tej pory prowadziły domy i wychowywały dzieci. Spowodowało to ogromne zmiany w świadomości społecznej, zwiększyło niezależność kobiet i nasiliło żądania równouprawnienia.

Udział w wieloletnich walkach na trwałe zmienił psychikę wielu ludzi. Po powrocie do domu nie potrafili dostosować się do nowej sytuacji, znaleźć sobie pracy, odnowić więzów rodzinnych.

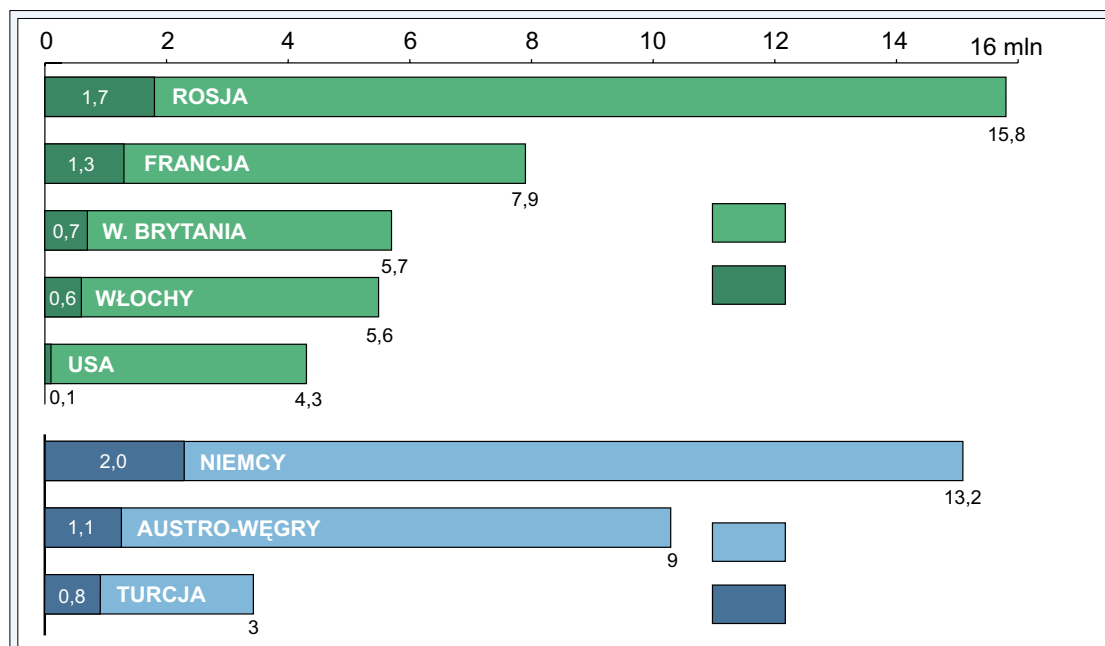

5. Wiwatujący ludzie na londyńskim omnibusie świętują podpisanie zawieszenia broni, 11.11.1918 r.

Nazywano ich „pokoleniem straconych”. Sfrustrowani i rozczarowani, zasilający szeregi bezrobotnych weterani wojenni byli łatwym celem manipulacji dla skrajnych polityków.

Dodatkowym ciosem dla wycieńczonych wojną społeczeństw był wybuch epidemii grypy tzw. hiszpanki, która w latach 1918–1919 pochłonęła dziesiątki milionów ofiar.

Skutkiem wojny był też rozpad trzech mocarstw: II Rzeszy Niemieckiej, Imperium Rosyjskiego i Austro-Węgier.

6. Straty w ludziach poniesione przez armie głównych uczestników I wojny światowej.

Źródło: Mała Encyklopedia Wojskowa, Warszawa 1967–1971

TO JEST WAŻNE

- Mimo możliwości walki na jednym froncie Niemcy w 1918 r. ponieśli militarne klęski, walcząc z wojskami francusko-brytyjsko-amerykańskimi.
- Trudna sytuacja wewnętrzna Niemiec i klęski na frontach doprowadziły do rewolucji socjalistycznej i obalenia cesarza.
- W 1918 r. rozpadła się monarchia austro-węgierska, a na jej terenie powstało kilka państw narodowych.
- 11 listopada 1918 r. podpisano w Compiègne rozejm pomiędzy Niemcami a państwami ententy.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż źródła klęski Niemiec i Austro-Węgier w I wojnie światowej.
2. Wskaż na mapie terytorialne skutki rozpadu Austro-Węgier.
3. Wymień warunki rozejmu w Compiègne.
4. Opisz skutki polityczne, gospodarcze i społeczne I wojny światowej.

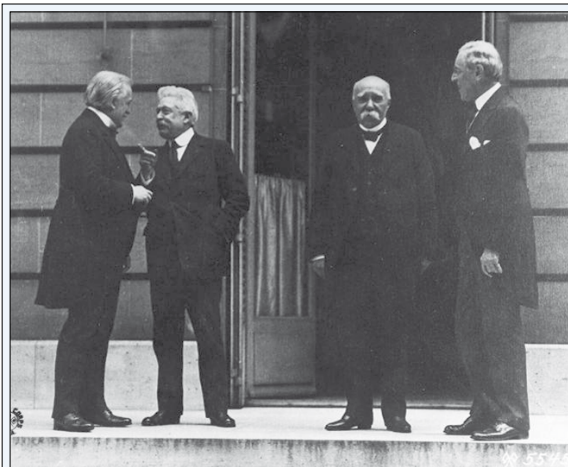
7. KONFERENCJA POKOJOWA I TRAKTAT WERSALSKI

Wymień najważniejsze dla Polski skutki I wojny światowej.

KONFERENCJA POKOJOWA W PARYŻU

Niemal dokładnie rok po ogłoszeniu 14 punktów Wilsona – 18 stycznia 1919 roku – rozpoczęła się w Paryżu konferencja pokojowa, mająca ostatecznie zakończyć I wojnę światową i rozstrzygnąć problemy związane z tym konfliktem. W konferencji wzięło udział 27 państw zwycięskiej koalicji. Na obrady nie zaproszono Rosji, uznając, że zdradziła ona ententę, podpisując separatystyczny pokój z Niemcami. Poza tym zaproszenie na konferencję bolszewickiego rządu byłoby de facto uznaniem jego legalności, a tego mocarstwa zachodnie nie chcieli.

Decydujący głos miały: Francja, USA i Wielka Brytania. Czołowymi postaciami tej konferencji byli: prezydent USA – **Thomas Woodrow Wilson**, premier Francji **Georges Clemenceau** (czytaj: żorż klema-so) oraz premier Wielkiej Brytanii **David Lloyd George** (czytaj: dejwid llojd dzordż).

1. Przedstawiciele państw ententy na konferencji w Paryżu. Od lewej: premier Wielkiej Brytanii David Lloyd George, premier Włoch Vittorio Emanuele Orlando, premier Francji Georges Clemenceau oraz prezydent USA Woodrow Wilson, 27.05.1919 r.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Nota delegacji polskiej na konferencję pokojową do przewodniczącego komisji specjalnej Julesa Cambona (czytaj: żila kabona) w sprawie granic państwa polskiego, Paryż, 28 II 1919 r.

„Odbudowanie Państwa Polskiego winno być uważane jako:

- akt sprawiedliwości i odszkodowania za zbrodnię rozbiorów (1772–1793–1795),
- wynik rozwoju polskich sił narodowych, które rosły mimo destrukcyjnych wysiłków mocarstw rozbiorczych, i konsekwencja rozpadnięcia się Austro-Węgier, rozkładu imperium rosyjskiego i klęski Niemiec,

- konieczność utworzenia między Niemcami a Rosją państwa silnego i prawdziwie niepodległego.

Z pierwszego założenia wynika, że punktem wyjścia dla określenia granic odbudowanego Państwa Polskiego powinno służyć terytorium Polski sprzed pierwszego rozbioru (1772).

Drugi wzgląd narzuca pewne zmiany dawnych granic przez włączenie do Państwa Polskiego niektórych ziem, położonych poza jej granicami z 1772 r., a gdzie ludność polska dała dowód swej żywotności, lub też przez pozostawienie poza Państwem Polskim tych części terytorium 1772 r., gdzie siły narodowe polskie uległy znacznemu zmniejszeniu po rozbiorach.

Konsekwencją trzeciego założenia jest pewna rektyfikacja [przekształcenie] dawnych granic, przez przystosowanie ich do wymagań ekonomicznych nowożytnego państwa i do jego obrony”.

POLECENIE

Wyjaśnij, w jaki sposób Polacy uzasadniali konieczność odbudowy kraju.

Najważniejsza kwestia – ustalenie warunków pokoju z Niemcami – budziła największe kontrowersje. Francja – najbliższy sąsiad Niemców – stała na stanowisku, że Niemcy należy maksymalnie osłabić, aby nie zagrażały światowemu pokojowi. Clemenceau żądał rozbicia i maksymalnego okrojenia granic wschodniego sąsiada. Dla swoich koncepcji Francuzi szukali sprzymierzeńców wśród narodów równie jak oni narażonych na ewentualną agresję Niemiec, m.in. Polaków i Czechów. Przeciwnikami nadmiernego osłabienia Niemiec były Stany Zjednoczone i Wielka Brytania. Oba państwa obawiały się bowiem zbyt dużego wzmocnienia pozycji Francji i dążyły do zachowania równowagi na kontynencie. Spór ten zaważył na wysokości reparacji wojennych i na ustalaniu ostatecznych granic państwa niemieckiego.

TRAKTAT WERSALSKI

Projekt traktatu przedstawiony Niemcom wywołał ich oburzenie. Dyplomacji niemieckiej udało się złagodzić kilka zapisów (m.in. zapis o przekazaniu Polsce Górnego Śląska i Mazur zamieniono na plebiscyty mające zdecydować o przynależności tych ziem). Mimo pewnych ustępstw niemiecki parlament zwlekał z ratyfikacją traktatu do ostatniego dnia ultimatum.

28 czerwca 1919 roku delegacja niemiecka podpisała w **Wersalu** pod Paryżem traktat pokojowy przedstawiony jej przez państwa koalicyjne. W dokumencie tym stwierdzono jednoznacznie, że za wywołanie wojny, straty i zniszczenia wojenne odpowiedzialni są Niemcy.

Do najistotniejszych postanowień tego traktatu zaliczyć należy:

- oddanie Francji przez Niemcy Alzacji i Lotaryngii;
- oderwanie Zagłębia Saary od Niemiec i przekazanie go na 15 lat w zarząd Ligii Narodów, a później przeprowadzenie przez Ligę Narodów plebiscytu ludności o przynależności tego terenu;

2. Uroczystość podpisania traktatu wersalskiego, 28.06.1919 r.

- utworzenie zdemilitaryzowanej strefy o szerokości 50 km wzdłuż prawego brzegu Renu;

- oddanie niemieckich kolonii zwycięzcom, przede wszystkim Wielkiej Brytanii i Francji;

- zakaz posiadania przez Niemcy lotnictwa, floty wojennej i armii z powszechnego poboru;

- możliwość posiadania przez państwo niemieckie jedynie 100-tysięcznej armii zawodowej;

- oddanie Polsce Wielkopolski i Pomorza Gdańskiego bez Gdańska, a na terenach Górnego Śląska, Warmii i Mazur przeprowadzenie przez Ligę Narodów **plebiscytu** ludności;

3. Schemat struktury Ligi Narodów

4. Europa po I wojnie światowej

- utworzenie z Gdańska Wolnego Miasta pod zarządem Ligi Narodów;
- wypłacenie przez Niemcy **reparacji wojennych** (które ustalono w 1921 roku na 31,5 miliarda dolarów).

Poza kwestią niemiecką traktat powoływał do życia organizację międzynarodową o nazwie **Liga Narodów**.

Najgłośniej traktat wersalski krytykowali Francuzi, określając go jako „zbyt łagodny w swej surowości”. Nie ratyfikował go też senat USA. Niemcy natomiast nazywali traktat „dyktatem”, twierdząc, że nie konsultowano z nimi jego warunków, a jedynie przedstawiono do podpisania.

INNE TRAKTATY POKOJOWE

Z pozostałymi państwami walczącymi po stronie państw centralnych zwycięzcy podpisali osobne traktaty pokojowe: z Austrią – 10.09.1919 r., z Bułgarią – 27.11.1919 r., z Węgrami – 4.06.1920 r. i z Turcją – 10.08.1920 r. Postanowienia w nich zawarte kończyły proces ustalania granic w Europie, ale nie rozwiązywały wszystkich konfliktów z nimi związanych.

TO JEST WAŻNE

- Od stycznia do czerwca 1919 r. trwała konferencja pokojowa w Paryżu, mająca doprowadzić do ostatecznego zakończenia I wojny światowej.
- Główną rolę na konferencji odgrywały: USA, Francja i Wielka Brytania.
- Za podstawę prac podczas konferencji służyło 14 punktów Wilsona.
- Traktat pokojowy z Niemcami podpisano w Wersalu 28 czerwca 1919 r.
- Podczas konferencji podjęto ostateczną decyzję o powstaniu państwa polskiego.
- Traktat wersalski, poza warunkami pokoju z Niemcami, zawierał decyzję o powołaniu Ligi Narodów.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, jakie państwa i dlaczego odgrywały najistotniejszą rolę podczas konferencji pokojowej.
2. Opisz, jak poszczególne państwa ententy podchodziły do kwestii niemieckiej podczas konferencji pokojowej.
3. Wymień najważniejsze postanowienia traktatu wersalskiego.
4. Wskaż na mapie terytorialne skutki traktatu wersalskiego.

SŁOWNICZEK

plebiscyt – głosowanie ludności zamieszkującej dane terytorium dla rozstrzygnięcia ważnej kwestii związanej z tym terytorium (np. przynależności państwowej, obywatelstw).